

kontraŭestarebla deziro por tia „artefarita” lingvo, kia estas Esperanto, en kiu, krom kelkaj esceptoj, la sama vorto ne havas diversajn signifojn, kiel ekzemple la angla *host* gastejiston kaj hostion, aŭ la franca *botte* faskon, boton, barelon kaj pikpuŝon.

Se ni nun ekzamenadas la ideokonfuzon de la esprimado, kiun kaŭzas la komplikiteco de la fraszintakso, kaj venas en nian kapon la konata fakto, ke la rondiro de iu traduko tra la lingvoj de pluraj landoj kelkfoje tiel returniĝas al sia gepatra lingvo, ke jam troviĝas en ĝi nenio el la originalo; se ni pripensas kiom da miskomprenoj tio kaŭzas en la tradukoj de sciencaj verkoj kaj en iliaj ankoraŭ pli multe uzataj kompendioj, nur tiam ni povas vere taksii Esperanton kaj la mondhistorisignifan kreaĵon de Zamenhof.

La historia evoluo de la sciencoj progresis de paŝo al paŝo jam ankaŭ en la pasejo, kaj ĉiam pli rapide en la nuntempo tiamaniere, ke formiĝis propra internacia

scienca lingvaĵo, sendepende de Esperanto aŭ de aliaj artefaritaj lingvoj. Tiu ĉi progreso ekiris en la plej abstraktaj sciencoj, unuavice en la matematiko kaj laŭgrade etendiĝis al la malpli abstraktaj sciencoj havantaj pli da variantoj. En la matematiko tiel fariĝis tutmonde akceptita lingvaĵo la formolingvo de la arabaj ciferoj, poste la formolingvo de la algebro, poste la internacie akceptita difino de la matematikaj fakesprimoj, kun ilia grandparta identeco en la plej diversaj mondlingvoj. Ni estis atestantoj de sama evoluo en la kemio, en la fiziko.

La scienca lingvaĵo la iaman multparolon ĉiam pli ŝanĝas je malmultparolo. Aperas ĉiam pli da tiaj fakrevuoj, kiuj tiun ĉi kurtecon kaj koncizecon rigardas redakta gvidprincipo kaj tiel ĝin aplikas. En la matematikaj revuoj jam preskaŭ ĉiutage publikiĝas tiaj studoj, en kiuj la vortolingvo apenaŭ, eĉ kelkfoje tute ne estas uzata. La nova informadoteorio antaŭ niaj okuloj progresas

pli kaj pli en la direkto de la ĝenerala uzo de simboloj, sed ŝajnas, ke la tiel nomata „kodigado”, helpe de cifergupoj kaj de similaj koncizaj signogrupoj, forigas el la uzado la malpli koncizan vortolingvon ankaŭ en la praktika informtransdonado.

Kio sekvas el ĉio ĉi? Tio, ke apud la naciaj vortolingvoj la ĉiam pli rapide kaj pli varie formiĝantaj signolingvoj, per sia klareco, koncizo, unusenceco, faros pli kaj pli okulfrapa en la tekstoj *miksita* — kunmetitaj el la vortoj de la nacia lingvo kaj el internaciaj signoj — la malperfektecon de la unua signogrupoj (kio, parenteze, estas ankaŭ unu el la forcejoj de la scienca ĉarlatanaĵo). Mi opinias, ke en la sciencaj kaj teknikaj tekstoj tiu procezo *eldevigos* la anstataŭigon de la cetero jam ŝrumpinta vortolingvo-parto per vortolingvo multe malpli miskomprenbla kaj en morfologio kaj en fraszintakso. Do rajte ni povas diri pri Esperanto: se ĝi ne ekzistus, oni devus ĝin inventi. Sed, feliĉe, ĝi jam ekzistas.

G. WARINGHIEN:

LA BUDAPEŝTA SKOLO

Prelego en la Somera Universitato de 1966

Por bone kompreni kaj analizi la fenomenon „skolo”, estas necese memori pri la origino de la vorto. La greka etimo „sholē” signifis propre „senokupeco” kaj iom post iom aplikigi al la filozofiaj konversacioj aŭ diskutoj, per kiuj la plej scivolemaj spiritoj de la antikveco plenigis tiun liberan tempon; la Romanoj, pruntinte la terminon, parolis pri la platona skolo, la stoika skolo, la epikura skolo ktp. La mezepoko konis la diversajn skolojn de teologoj — la plej fama lasis ĉe sian reziduon en la „skolastiko” — kaj la moderna epoko la diversajn skolojn de sociologoj, de la liberalismo ĝis la historia materialismo. En tiu propra senco, unu skolo havas ĉe sia kapo pensulon, kiu elmetas sistemon sufiĉe novan, koheran kaj ampleksan, por unue akiri la konsenton de kelkaj kleruloj, kaj poste lasi al ĉiu el ili la eblon apliki la saman metodon aŭ la samajn principojn al aliaj studkampoj; sed inter la iniciatoroj kaj la sekvantoj ne ekzistas necese komuneco

de tempo (la tomismo de la 13a jarcento havas ankoraŭ nun adeptojn) nek de loko (Heidegger, Jaspers aŭ Sartre neniam bezonis kunveni, por fondi la ekzistencialismon).

Jen de kia kunteksto la arthistoriistoj elprenis la vorton, por uzi ĝin en sia fakto. Sed en tiu ĉi nova tereno, ĝi ricevis plian specifecon. Ĉar la pikturo esence reflektas la manieron, kiel la okulo de la artisto impresigas de la ĉirkaŭanta medio, de ĝia ĉiellumo, de ĝiaj pejzaĝoj, de ĝiaj vivaspektoj, la vorto skolo alprenis pli strikte lokan nuancon. Kiam oni parolas pri la flandra aŭ la hispana skolo, pri la skolo de Venecio aŭ de Delft, oni pensas pri grupo da pentristoj, kiuj plejparte originis el tiuj landoj aŭ urboj, kaj esprimadis plej karakterize la guston de ties loĝantoj. Oni ne konfuzu skolon kun ateliero: en ateliero unu majstro-pentristo instruis al disĉiploj la sekretojn de sia tekniko, kaj ofte dividis inter ili la plej grandajn kompo-

naĵojn, kies planon kaj finofaran perfektigon li rezervis al si — tiel laboradis Rafaelo aŭ Rubenso. Kompreneble, kiam la disĉiploj eliris el la ateliero kaj komencis memstare produktadi, iliaj verkoj estas ordinare klasitaj en la sama skolo, kiel tiuj de la majstro; sed la du terminoj estas ĉiam distingendaj.

Fine ni alvenas al la literaturo, al kiu oni laste etendis ankaŭ la uzon de la vorto, kaj tiu denove akiris plian preciziĝon; ĉar du novaj elementoj tiam penetras en tiun nocion, entrudataj de la kondiĉoj mem de la beletra laborado. La unua estas la konstantaj personaj rilatoj inter la membroj de unu skolo. Oni eble ekmiros pri tiu aserto, pensante, kiel individueca estas la produktado de arta verko. Sed la prilaborado de tia verko estas nur la lasta stadio de longa procezo; ĉiu artisto bezonas por sia inspiriĝo eksterajn ekscitojn, kiuj alportas al li novajn vidpunktojn kaj la deziron ilin esprimi siastile; konversacioj, diskutoj, kritikoj estas necesaj al la fekundeco kaj ekvilibro de ĉiu grupo de artistoj, precipe de poetoj. Krome oni memoru, ke unu skolo formiĝas ordinare nur kontraste kaj opozicie al iu antaŭa: por trudi al la rutinemo de la legantoj novan stilon, novan aspekton de la arto, por fari tian revolucion alpaŝon, ne sufiĉas havi pri tio projektojn aŭ teoriojn; oni bezonas senti sin apogita de kamaraĵoj, helpata kaj varmigata de ilia entuziasmo. Jen kial la literaturaj skoloj konsistis preskaŭ ĉiam el aro da samaĝuloj, grupiĝintaj ĉirkaŭ unu pli aĝa verkisto, kiun ili agnoskas kiel majstron, kaj kial la renkontiĝoj inter ili fariĝas tiel regulaj, kvazaŭ rito: ne nur la skolanoj vivas en unu urbo, sed ili kvazaŭ konsekras unu domon, unu ĉambregon: tiaj estis la ruĝa salono de V. Hugo, rue Notre-Dame des Champs, kie ĉiusemajne kunvenis la korifeoj de la franca romantikismo, Sainte-Beuve, Vigny, Dumas, Balzac, Gautier, Musset, Nerval, Delacroix ktp.; tiaj estis la Sabatoj de la Bulvaroj Saint-Michel, kie Leconte de Lisle akceptadis la poetojn de la Parnaso, Heredia, Sully-Prudhomme, François Coppée, Verlaine ktp.; tiaj estis la Mardoj de la rue de Roma, kie la junaj adeptoj de la simbolismo, H. de Régnier, Andreo Gide, J. Maréas, P. Valéry, P. Louys ktp. honoris sian majstron Stefanon Mallarmé.

La dua karakterizaĵo de tiuj modernaj skoloj estas io, kion la literatur-historioj ordinare prisilentas, kaj kio tamen estas tre grava ingredienco, mi aludas la eldoniston. Poeto tiurilate tute ne troviĝas en la sama kondiĉaro, kiel ekzemple pentristo: ĉi tiu povas praktiki sian arton sen multe da elspezoj, tolo kaj farboj estas ĉio bezonata; sed en nia civilizacio, se poeto ne disponas revuon aŭ eldonejon, por publikigi siajn versojn, neniu ilin konos, kaj izolate li iom post iom mutiĝos. Por ke naskiĝu kaj fruktu literatura skolo, estas necese, ke ĝi akiru la apogon de simpatianta redaktoro aŭ eldonisto, preta riski sian reputacion kaj kapitalon, publikigante la novigajn verkojn. Tia estis, en la romantikismo, la rolo de Buloz kaj lia „Revue des Deux Mondes” aŭ de la eldonisto Renduel; tia estis la rolo de Lemerre, kiu eldonis ne nur la kajerojn de la „Parnasse Contemporain”, sed preskaŭ ĉiujn verkojn de tiu skolo; tia estis, komence de la simbolisma movado, la rolo de Vallette, la eldonisto de la „Mercure de France” kaj de ĝia librokolekto. Tiujn nomojn oni

preskaŭ ne konas, sed sen ili, sen ilia entreprenemo kaj realismo, multaj ĉefverkoj simple neniam vidus la lumon.

El tiu rapida skizo oni vidas, kiel decida estis la estiĝo de la diversaj skoloj en la evoluo kaj renoviĝo de la franca literaturo, kiun mi elektis kiel ekzemplon: ĉiu el ili signis unu pluan ŝtupon, unu pluan etapon; sed la bezonateco de literatura skolo sentiĝas precipe ĉe la komenco de ĉiu nova literaturo: la renesanca sep-astra Plejado en Francujo, sub la duobla stelado de Ronsardo kaj de Belajo, estas aparte tipa, kvankam oni facile trovas analogojn en aliaj landoj. Ke la samo prezentiĝis ankaŭ en Esperanto estis do atendebla: vere, ke en ĉi tiu okazo la ŝancoj estis pli malgrandaj, i. a. pro la manko de nacia substrato kaj la dissemiteco de la verkokapablaj esperantistoj. Tamen la sorto volis, ke la necesaj kondiĉoj renkontiĝu tuj post la unua mondmilito. En tiu tempo troviĝis en Budapeŝto kelkaj tridekjaruloj, kiuj fariĝis esperantistoj jam antaŭ la milito kaj dum la teruraĵoj de la jaroj 14—18 ne perdis sian kredon je la estonteco de la lingvo internacia. Ili estis inter aliaj Julio Baghy, Kálmán Kalocsay, Pál Balkányi kaj Tivadar Schwartz; du el ili revenis el la rusa fronto, du aliaj el kaptiteco en la malproksima Siberio; tre diferencaj ili estis per siaj originoj kaj profesioj: aktoro, medicinisto, bankoficisto kaj advokato. Sed unu komunan trajton tiuj kvar posedis, ian superabundon da vivenergio, kiun la mizeroj de la tempo ne sukcesis forsekiĝi kaj kiu, en ĉiu el ili, emis elverŝiĝi samtempe laŭ diversaj vojoj: Baghy estis ankaŭ instruisto, poeto, organizanto kc., Kalocsay studis la muzikon, la lingvojn ktp. Ke tiuj kvar rimarkindaj homoj decidis uzadi tiun energion favore al movado, kiu estis ankoraŭ tiam — same kiel nun — pli idealo ol socia realaĵo, kaj tio ĝuste en la tempo, kiam ilia nacio suferis multege; ke ili preferis apliki sian talenton al lingvo ankoraŭ ne plenformita, dum ili povus en sia nacia akiri pli facile pli grandan renomon kaj profiton — jen atesto de tiu kvazaŭ magia allogo, kiun Esperanto kaj ĝia interna ideo havas por noblaj animoj, kaj kiun eble plifortigis la spertitaj abomenindaĵoj de la hombuĉado.

La unuaj antaŭsignoj estis apenaŭ rimarkeblaj. En la komenco de 1921 Balkányi fondis la „Hungaran Esperanto-Servon”, kiu eldonis plurajn broŝuretojn, inter ili la du unuajn verketojn de Kalocsay, t.e. liaj unuaj originalaj poemoj („Mondo kaj koro”) kaj lia unua traduko („La paĝo de l’ reĝino”, hungara komedieto). En tiu sama tempo Baghy fondis la „Esperantan Rondon Amikan”, kiu eldonis siaflanke litografan broŝureton „Bukedo”, la unuan poemaron de Baghy. Kaj en Aŭgusto de tiu sama jaro la du verkistoj kunlaboris en la prezentado de la komedieto antaŭ la postkongreso: Kalocsay ludis la rolon de la poeto kaj Baghy — de la bankiero. Sed tiu scena kunlaborado baldaŭ transportiĝis sur pli firman grundon: en 1922 aperis la unua numero de „Literatura Mondo”. Sur la kovrilo oni legis la nomojn de la Redakta Komitato: Baghy, Kalocsay, Balkányi k.a. kaj tiun de la „Respondanta Redaktoro”, kiu efektive estis la monsubtenanto, Teodoro Schwartz. La revuo travivis malfacile tiun unuan periodon, de Oktobro 22 ĝis Aprilo 26, kiam

la krizo ekonomika en Centra Eŭropo kaj la tro magra apogo de la esperantistaro kaŭzis ĝian malaperon. La kolekto prezentas 40 numerojn, kun entute 696 kvartajn paĝojn kaj multaj ilustraĵoj. Pri ia skolo oni ne povas ankoraŭ paroli: pli ĝuste la revuo fariĝis poluso de altiro por la aktivaj verkantoj el la diversaj landoj (14, se mi bone kalkulis): foliumante oni salutas la nomojn de Jaume Grau Casas, Helmi kaj Hilda Dresen, Nikolao Hohlov, Raymond Schwartz, Jan van Schoor, Stanislaw Braun, Zanoni, Rudolf Hromada kaj tiom da aliaj! Sed oni ne povas diri, ke tiuj aŭtoroj havas inter si alian komunan, ol la talenton verki Esperantlingve, aŭ ke ili ricevis fortan influon de la Budapeŝta grupeto. Kio frapas la atenton, male, en tia foliumado, estas unuflanke la iompostioma memaserto kaj memplenumado de la ĉefaj roluloj, Baghy kaj Kalocsay, aliflanke la vekigo de novaj pli junaj vort-artistoj.

Dum tiuj kvar jaroj Baghy kontribuis nur per originalaĵoj, kiuj, komence ankoraŭ iom palaj aŭ skemaj, rapide akiris la varmecon, melodiecon kaj patoson, kiuj distingas lian poezion: 2 teatraĵetoj, 4 kanzonoj, 15 poemoj, 6 noveloj kaj la komencaj ĉapitroj de lia unua romano, krom multaj recenzoj, sub la plumnomo „Jobo”. Sed precipe Kalocsay elmontras mirindan fekundecon: unu proza humuraĵo, tradukita el Molnár, 19 poemoj originalaj, 25 tradukitaj (el la hungara, la franca, la germana, la angla, la greka ktp); krome en la angulo titolita jen „Disputo”, jen „Leterkesto”, kies plej grandan parton li redaktis mem sub la pseŭdonimo „Kopar” (kiu cetere entenis hungaran vortludon), en liaj artikoloj pri la ritmo, la asonanco, la rimoj, en liaj recenzoj pri la Oficiala Radikaro kaj pri la Enciklopedia Vortaro de Wüster, pri ties „Verhältnisswörter en Esperanto” aŭ la „Handwörterbuch” de Karl Minor, oni trovas jam la skizon, kaj ofte pli ol skizon de la doktrino, kiu kondensiĝos poste en liaj didaktikaj verkoj, kaj oni ekkonscias, kiel serioze kaj profunde li jam konsideris la problemojn de la lingvo kaj de la arto.

Sed la altirforto de tiu duopo ne limiĝis al iliaj kontribuoj en „Literatura Mondo”: la apero en 1922 de „Preter la vivo” diskonigis en Esperantujo la nomon de Baghy: la unuan fojon oni aŭdis lirikon de melodia, bildriĉa, ardاتا inspiro, kiu plektis la Esperantajn vortojn al sia kantado sen ia ĝeno, kun la sama natureco kaj fludeco, kiel la vortoj de malnova nacia lingvo; tio estis ia revelacio de la poezieco de Esperanto. La alia evento estis en Novembro 24 la publikigo de la „Tragedio de l' Homo”, la potenca ĉefverko de Madách, en sia nova Esperanta vesto. Ne hazarde aŭ kaprice Kalocsay entreprenis tian malfacilan kaj pezegan laboron: li tro bone aŭskultis la diron de Zamenhof, ke „estas tre dezirinde, ke ni ne evitu malfacilajn tradukojn, sed kontraŭe, ke ni ilin serĉu kaj venku, ĉar nur tiamaniere nia lingvo plene ellaboriĝos”, kaj li tro bone atentis la ekzemplon de Grabowski, kun kies „Sinjoro Tadeo” li evidente volis rivali, kaj super kiu li triumfis. Liajn tiamajn spertojn oni povas trovi en ĉi tiu peco de recenzo (1925): „Ofte oni diras, ke Esperanto estas vivanta lingvo. Kaj tio ja estas vera. Tio signifas, ke Esperanto havas sian propran spiri-

ton, kaj gramatike senerara lingvaĵo povas impresi peze, fremdmaniere, se ĉi tiu spirito mankas. Granda ekzerco, funda studo, vigla sento pri la logiko kaj gusto de la lingvo, sagaco, sprito, eltrovemo kaj ama pacienco necesas, por ke tradukante oni povu kontraŭstari la tentantan spiriton de la nacia lingvo kaj tamen reprodukti ĉiun stilspecialaĵon per Esperanta ekvivalento aŭ per ĝenerale komprenebla, sed tamen frapanta kaj suka esprimo...”

Profeta koincido: tiujn vortojn li skribis okaze de la traduko de tiu „Reĝo Lear”, kiun li mem devis, post longa tempo, tiel majstre esperantigi!

Ne estas do mirinde, se tiuj du artistoj de la parolo kaj de la verso fariĝis por la junaj verkemuloj objektoj de admiro kaj de imitado. En 1923 Karlo Bodó, kiu tiam estis dudekjara, kontribuis al L. M. per mallonga proza traduko, kiu ankoraŭ montris kelkajn malkertaĵojn; sed jam en la tradukitaj noveloj de la sekvanta jaro manifestiĝas plene lia talento de arta prozisto, tiel ke li tiam eniras en la Redaktan Komitaton. Eĉ inter 25 kaj 31, en tiu periodo de vintrodormo de la Revuo, ne ĉesas la altiriĝo: Lajos Totsche, László Halka kaj Ferenc Szilágyi tiam aliĝis al la grupo de la iamaj redaktoroj, kaj oni povas jam paroli pri formita skolo, kiu pruvos fajre sian ekziston en la renaskiĝinta revuo. Ĉar en Januaro 31, sub tute modernstila kovrilo kaj sur glacea papero, reaparis „Literatura Mondo”, kun la du samaj ĉefredaktoroj, jam helpataj de Bodó kaj Szilágyi, dum la instiginto estis la juna Vilmos Bleier: tiu estis samtempe la administranto, la teknika aranĝanto kaj la ĉefa posedanto de la revuo kaj de la eldonkooperativo, kiun li baldaŭ alkrōcis al ĝi, por iom malkreskigi ties deficiton, AELA — l'Asocio de Esperantistaj Libro-Amikoj. Nur al lia senlaca kaj multflanka aktiveco la revuo ŝuldis sian longan vivon, ĉar la kaŭzoj, kiuj interrompis ĝin en Aprilo 1938 ne estis tiaj, ke eĉ plej genia elturniĝemulo povus ilin kontraŭbatali. Dum tiuj sep jaroj presigis 68 numeroj, prezentantaj 1582 paĝojn kvartajn: respektinda monumento, en kiu ĉeestas ĉiuj gravaj nomoj de la tiutempa literaturo; sed inter ili aparte nin frapas la novaj, ankoraŭ ne viditaj — oni pardonos, se mi citos nur kelkajn, laŭ la hazardo de la tralego — Miloš Lukaš, Ivo Rotkvič, Henri Vatré, Lejzerowicz, Halina Weinstein, Magda Carlsson, Saint-Jules Zee ktp. ktp. Tiuj jaroj estis cetere la granda epoko de la du Budapestaj majstroj: Baghy, kiu jam publikigis du romanojn kaj du poemarojn, donas dum ĉi tiu periodo sian trian romanon „Sur sanga tero” (1935) kaj sian trian versvolumon „La vagabondo kantas” (1933) kaj ŝajnas, ke en tiuj du verkoj li atingas la supron de sia arto. Kalocsay sinsekve kolektas siajn originalajn poemojn en „Streĉita kordo” (1931), aldonas al la antaŭaj tri majstrajn tradukojn: „Eterna Bukedo”, „Hungara Antologio” (la poezia parto), la „Infero” de Dante — ĉiujn en unu jaro, 1933; intertempe en „Lingvo, Stilo, Formo” (1931) li elmetis la bazojn de la metrikaj kaj lingvaj esploroj, kiuj trovas sian definitivan formuladon en la „Parnasa Gvidlibro” (1932) kaj la „Plena Gramatiko” (1935), du verkoj, en kiuj mi havis la grandan honoron kunlabori.

(Finota)